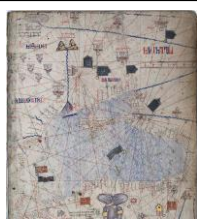

POLGÁR SZABOLCS

AZ OROSZ FEJEDELEMSÉGEK (1240-1380)

Jelen tananyag a Szegei Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

	Polgár Szabolcs	Olvasási idő	
	A középkori	kb. 60 perc	
	világ		

AZ OROSZ FEJEDELEMSÉGEK (1240-1380)

Az előző tananyagban megismerhettük azt az eseményt, amely gyökeresen megváltoztatta Kelet-Európa politikai térképét: a **mongol (tatár) hódítást**. A *volgai bulgárok*, az *oroszok* és a *kipc sak-kunok* sem voltak képesek feltartóztatni ezt a támadást, és lehet, hogy nem is voltak teljesen tudatában annak, ami hirtelen történt velük és körülöttük. Az említett népek és országok egy világbirodalom részeivé váltak, de csak mint alattvalók, adófizetők, katonai segédnépek. A kiszolgáltatottság azonban nem minden földrajzi régióban volt egyforma, és a kezdeti kilátástalan helyzet is változott a későbbiekben. Ehhez azonban elég hosszú időnek kellett eltelni. A következőkben Kelet-Európa mongol kori helyzete, működése, valamint politikai-hatalmi viszonyainak változásai állnak figyelmünk középpontjában. A tananyagba foglalt korszak záró éve (kulikovói csata) arra utal, hogy a Rusz története ekkor még a mongol uralom függvényében alakult és ebben az összefüggésben érdemes nézni.

A tananyag feldolgozásának megkönnyítésére az egyes régiók külön fejezetekbe kerültek: I. a mongol hódítás és a Rusz régiói: alternatívák a mongolokhoz való viszonyban. II. A Rusz északkeleti része a 14. században. III. Novgorod a 14. században. IV. A Rusz nyugati része a 14. században. A tananyag a következő tananyaggal (1380-1505) alkot nagyobb egységet.

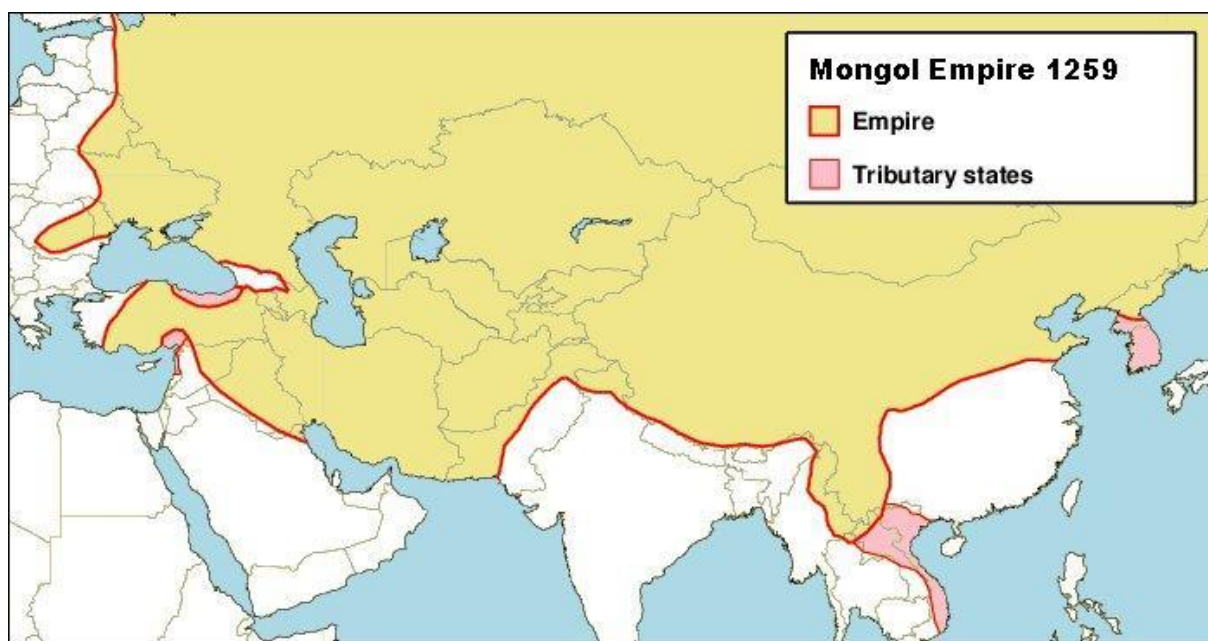
I.

Miután **Batu** seregei visszahúzódtak a lengyelországi, magyarországi, szerbiai, bulgáriai területekről, a Fekete-tengertől északra lévő sztyeppen rendezkedtek be. A sztyepp a mongolok számára a természetes környezetet jelentette, ez ismerős volt számukra, ehhez voltak hozzászokva, itt változtatás nélkül tudták élni a korábban megszokott életüket. Kelet-Európában a korábbi hárompólusú hatalmi rendszert (Rusz, Volgai Bulgária, kunok) egy egyetlen központból szervezett és vezérelt rendszer váltotta fel. A mongolok a sztyeppről irányították ennek a hatalmas területnek az életét (Batu *ulusza* a Volgától keletre is kiterjedt). A hódítók számára a legfontosabb feladatok a politikai stabilitás és az adóztatás, valamint egyéb szolgáltatások (katonai segéds csapatok is) megszervezése voltak. A volgai bulgárok és a kunok politikai elitje lényegében eltűnt, az oroszok fejedelmei közül szintén sokan meghaltak, de akik életben maradtak és nem menekültek el, azoknak alá kellett vetni magukat az új

hatalom akaratának. A meghódított népek fölé kormányzókat rendeltek, akik az adószedést is irányították.

A mongol uralom a Rusz különböző régióit nem egyformán érintette. Három nagyobb zónát tudunk elkülöníteni aszerint, hogy milyen mértékben érintette a mindennapi életet az idegen uralom. I. A Rusz déli és északkeleti része: a **Kijevi, Perejaszlavi, Csernyigovi, Rjazanyi, Vlagyimir-Szuzdali** Fejedelemségek. Ez a zóna szenvedte meg legjobban a mongol hadjáratot és került leginkább kiszolgáltatott helyzetbe, mivel a mongolok hozzá voltak legközelebb. A népesség csökkenését a hadjáraton kívül az észak felé történő elvándorlás is elősegítette. II. A Rusz északi része: a **Novgorodi, Pszkovi, Szmolenszki** Fejedelemségek. Az ő helyzetük sokkal kedvezőbb volt, mivel távolabb voltak a mongoloktól. A terület nagyobb megrázkódtatás nélkül vésztele át a legnehezebb időszakot, de a mongol uralom rájuk is kiterjedt, az adófizetést nem kerülhették el. III. A Rusz nyugati része: a **Halics-Volhíniai, Turov-Pinszki, Polocki** Fejedelemségek. Erre a területre szintén kisebb mértékben nehezedett a mongol hódítás terhe, a hadjárat leginkább a Halics-Volhíniai Fejedelemséget érintette, de a kiszolgáltatottság itt is érződött.

Plano Carpini, akit IV. Ince pápa küldött Güjük kánhoz, 1245-ben (és visszaúton 1247-ben) járt Kijevben. Röviden beszámolt róla, amit ott látott: „... [a tatárok] ... az orosz földön nagy mézszárlást vittek véghez; a városokat és a várakat lerombolták, az embereket legyilkolták, és ostromolni kezdték Kijevet, Oroszország székhelyét, majd hosszú ostrom után bevették, és a város lakóit kiirtották. Így mikor ezen a földön utaztunk keresztül, számtalan emberi koponyát és csontot láttunk a mezőn szanaszét heverni. Ez a város valamikor igen nagy és fölöttébb népes volt, és most szinte a földdel lett egyenlővé. Alig kétszáz háza van jelenleg, s a benne lakók a legsúlyosabb szolgaságban élnek.” (Györffy Gy.: Julianus barát és Napkelet..., 126; teljes cím a bibliográfiában)

A Mongol Birodalom 1259-ben (Keith Pickering) (Wikimedia Commons). A fejlécen: A Katalán Atlasz (Abraham Cresques, 1375) Kelet-Európa ábrázolása (Wikimedia Commons)

Kelet-Európa 1245-1349 (szerző: SeikoEn) (Wikimedia Commons)

Az 1240-es évek az alkalmazkodás évei voltak. Az elpusztult településeket újjáépítették, a földeket művelték, a kereskedők utaztak, és az egyház is zavartalanul működött. A mongolok nem települtek be a Ruszba (csak megbízottakat, adószedőket küldtek), és nem kényszerítették az oroszokat a hagyományos életformájuk feladására. A Rusz számukra a sztyepphez tartozó földművelő és erdőzóna volt, ezt egyszerűen betagolták a birodalmukba. A legfontosabb az volt számukra, hogy adót és egyéb ellátást, szolgáltatást, katonai segédcsapatokat kapjanak, valamint a fejedelmek legyenek lojálisak és teljesítsék a kánok parancsait.

A kialakult helyzetben a Rusz különböző részein különböző lehetőségek rajzolódtak ki. Az **északkeleti** részen hamar egyértelművé vált, hogy csak az **együttműködés** a járható út, az ellenállás reménytelen és csak ront a helyzeten. Az együttműködéssel viszont engedményeket, könnyítéseket lehet elérni. Ennek a politikának a képviselője volt Jaroszlav Vszevolgyics vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem (1238-1246) és fia, Alekszandr Jaroszlavics, ismertebb nevén Alekszandr Nyevszkij vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem (1252-1263). A mongolokkal való együttműködés fontos eleme volt az orosz fejedelmek látogatása a káni vagy nagykáni udvarban (Volga melletti *Szarajban*, vagy az első évtizedekben a mongóliai *Karakorumban*, amíg a Horda nem függetlenedett). Ez a szokás már 1242-ben elkezdődött, a rosztovi fejedelem látogatásával. A nagyfejedelmi címet is a kánok adták, amit oklevéllel (*jarlik*) erősítettek meg. 1242-1252 között legalább 19 ilyen fejedelmi látogatásról tudunk, és ebből négyszer még Karakorumba, a nagykán udvarába is eljutottak orosz fejedelmek. Alekszandr a nagykáni udvar döntése alapján megkapta a kijevi, csernyigovi, perejaszlavi fejedelemségeket, öccse, Andrej pedig nagyfejedelmi címet kapott. Andrej hamarosan a halicsi részvétellel és pápai támogatással szerveződő mongolelleses koalícióhoz csatlakozott, Alekszandr viszont ellenzett bármiféle nyílt összeütközést a mongolokkal és neki lett igaza. A kísérlet kudarca után **Alekszandr nagyfejedelem** lett, és nemcsak a vlagyimir-szuzdali, hanem a novgorodi politika irányításában is részt vett. Novgorodot maga mellé állította, a tatárok vazallusává tette, elfojtotta a novgorodiak elégedetlenkedését. A Rusz északkeleti részén segítette a mongolok által végzett népesség összeírást. Ugyanakkor sikerült elérnie, hogy fejedelemsége mentesüljön a mongolok számára kiállított segédcsapatok küldésétől.

Az északkeleti Russzal szemben a **nyugati** részen másképpen ítélték meg a helyzetet. **Danyil Romanovics** fejedelem 1240-41 fordulóján Lengyelországba menekült, majd a mongol támadás után hazatért. Ezután ő is járt Batu udvarában, ahol elfogadta a mongol fennhatóságot. Danyilnak azonban magyar és lengyel kapcsolatai is voltak, ezért nyugati segítségben bízva egy **mongolelleses koalíció** megszervezésébe kezdett. Ebben IV. Ince pápa is támogatta (Danyilt 1253-ban királlyá is koronázták, cserébe egyházi uniót ígért). Danyil gyermekei házasságain keresztül lengyel, magyar, német, litván és vlagyimiri kapcsolatokkal rendelkezett. Andrej vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem és Danyil 1252-ben szembeszálltak a mongolokkal, de vereséget szenvedtek. Andrej elmenekült, Danyil 1254-55 folyamán újabb háborút vívott, de ezúttal is a mongolok győztek, a halics-volhíniai fejedelem hasonló

helyzetbe került, mint északkeleti társai, engedelmeskednie kellett a kánoknak. A 13. század közepén a mongolok (*tatárok*) fegyverrel történő kiűzése a Ruszból kudarcra volt ítélve.

II.

A **Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség** a 13. század második felében megőrizte vezető helyét a Ruszban, a nagyfejedelmi cím is itt maradt, és a metropolita is ide költözött, miután Kijev a tatár pusztítást nem tudta kiheverni, és korábbi jelentőségét elveszítette. 1263-ban meghalt Alekszandr Nyevszkij, utódja testvére, Jaroszlav tveri fejedelem lett. Ő maradt Tverben és ezzel elindította **Tveri Fejedelemség** felemelkedését. Tver a 13. század végétől az északkeleti Rusz egyik vezető fejedelemsége lett. Hosszan tartó küzdelem kezdődött Nyevszkij fiai és unokatestvérük, Mihail között. 1281-től kezdve a század végéig gyakran vált háború áldozatává a régió. Ebben a harcban a tatárok mindkét oldal mellett beavatózkodtak. A századforduló körül egy új szereplő, a **Moszkvai Fejedelemség** is bekapcsolódott a hatalmi harcba. Moszkva egy *volosztj* volt, amelyet Danyil Alekszandrovics, Alekszandr Nyevszkij legkisebb fia kapott meg még 1280 körül. Danyil 1302-ben volosztjához csatolta Perejaszlavl-Zalesszkijt, amivel már az erősebb részfejedelemségek közé került.

Danyil 1302-ben meghalt, fiainak, Jurijnak és Ivánnak azonban el kellett ismerniük a tveri Mihail Jaroszlavics fejedelem fennhatóságát. Jurij idejében Kolomna és Mozsajszk is Moszkvához került. Közben Novgorodba is meghívták fejedelemnek (1312). Majd 1315-17 között Szarajban volt, **Özbek kánnál**, aki feleségül adta hozzá a nővérét, és kinevezte nagyfejedelemnek. A tveri Mihail megpróbálta visszavenni a címet, de Jurij feleségének halála miatt gyanúba került és a tatárok kivégezték. Fia, Dmitrij azonban visszaszerezte a nagyfejedelmi címet. Jurij és Dmitrij vetélkedése 1325-ben ért véget. Utóbbi megölte Jurijt, őt pedig a tatárok végezték ki. A nagyfejedelmi cím azonban ismét Tverbe került, de csak két évig, mert a tatárokkal nézeteltérése támadt, mire elvették tőle a nagyfejedelmi címet, és a megölt Jurij öccse, **Iván** moszkvai fejedelem (1325-től) lett a nagyfejedelem (1328). Ezzel kezdődött **Iván Kalita** moszkvai és vlagyimiri nagyfejedelem uralkodása, amivel elindult egy hosszú és lépésről lépésre történő „építkezés”, amelynek a végén Moszkva kiemelkedett az orosz fejedelemségek közül.

Iván Kalita (vagy I. Iván) elérte a tatároknál, hogy Tver és Novgorod adóját is ő küldje el Szarajba. Továbbra is megbízható alattvalója maradt Özbek kánnak, ami kiszámíthatóbb kereteket biztosított az uralkodásához (1333-1339 között ötször járt Özbeknél). Részfejedelmeknek adott kölcsönöket, azzal a feltétellel, hogy a részfejedelemséget Moszkva kapja meg örökségként. A **metropolita** 1317-ben Tverből Moszkvába költözött, ami Moszkva tekintélyét növelte. 1325-1339 között épült fel az Uszpenszkij-templom (ide temették Pjotr metropolitát). Iván végül sikeresen megoldotta a trónöröklés kérdését is, mert Özbek támogatta a fiát, és **Szemjon** megkapta a nagyfejedelmi kinevezést.

1341-ben Szemjon foglalta el a trónt és apjához hasonlóan folytatta a tatárbarát politikát. Az új kán, **Dzsánibek** (előtte egy nagyon rövid ideig Tinibek is kán volt) folytatta Özbeg politikáját, így a moszkvaiak továbbra is jó helyzetben voltak riválisaikkal szemben. Szemjon szintén gyakori vendég volt a káni *orduban*. Szemjon 1353-ban meghalt, utóda testvére, Iván lett (**II. Iván**). Ő rövid ideig uralkodott (1353-1359), és kiskorú fia volt csak. Dzsánibek 1357-ben meghalt, nem sokkal később a Hordában belháború tört ki, az 1360-as években egy elhúzódó politikai válság kezdődött. A legerősebb szereplő **Mamaj emír** lett, lényegében vele kellett egyezkedni. A tatárok az orosz fejedelmek megosztására törekedtek, ezért több nagyfejedelmi címet is kiadtak egyszerre. Így lett **Rjazany** és **Nyizsnyij Novgorod** is nagyfejedelemség. Moszkvától pedig elvették a nagyfejedelmi címet és ismét Tvernek adták, igaz csak három évig.

1362-ben a metropolita közbenjárására ismét Moszkvába került a nagyfejedelmi cím, és ekkor **Dmitrij Ivanovics** nagyfejedelem hosszú uralkodása következett (1362-1389). Ekkor vett újabb fordulatot Kelet-Európa története. A **gyengélkedő Horda** mellett egy másik hatalmi központ is Moszkva látókörébe került: **Litvánia**. A litvánok 1362-63 folyamán elfoglalták a Kijevi Fejedelemséget és legyőzték a Hordát. Ráadásul Tverben még szövetségest is találtak, ami így már Moszkva számára is veszélyt jelentett. Innentől kezdve a litvánokra is figyelni kellett. Dmitrij kiskorúsága idején **Alekszej metropolita** volt a moszkvai politika irányítója. 1366-ban Dmitrij feleségül vette a vlagyimiri fejedelem lányát, így jelentős területek is kerültek Moszkvához (Galics, Sztarodub, Nyizsnyij Novgorod és Rosztov). 1365-ben *kőfallal* erősítette meg Moszkvát. Ez jó döntés volt, mert néhány évvel később a Moszkva-Tver ellenségeskedés kiújult, és a litvánok, ahogy várható volt, Tver mellett beavatkoztak. Háromszor Moszkváig is eljutottak és kétszer ostromolták is a várost, de elfoglalni nem tudták (1368, 1370, 1372). 1375-ben fordult a kocka és Moszkva legyőzte Tvert. Ekkor kötöttek egy olyan szerződést, amelyben Tver elfogadta Moszkva elsőbbségét, azaz fennhatóságát maga felett.

Dmitrij Ivanovics nagyfejedelem pecsétje (Wikimedia Commons)

több orosz fejedelemséget is befolyásuk alá vontak (Moszkva ellenfelét Tvert), de a tatárok ellen Moszkvát is segítették. Testvére **Kęstutis** pedig a lengyel és lovagrendi támadások ellen védekezett, sikerrel (I. Lajos magyar/lengyel király is harcolt ellene majd békét kötöttek). 1377-1382 között Kęstutis volt a nagyfejedelem, majd egy trónviszályt követően Algirdas fia, **Jogaila (Jagiello)** lépett trónra, akit hamarosan a lengyelek hívtak meg királynak. Ekkor kötötték meg a **krevai (krewói) egyezményt** (1385) a lengyel-litván perszonálunióról. Ettől kezdve hosszú időn át Litvánia története Lengyelországhoz kapcsolódott.

Közben a tatárok nem tudtak elég figyelmet fordítani Moszkvára, ezért Dmitrij nem küldte be a szokásos adót (*vihod*) (a fejedelmi *jarlikt* megkapta Szarajból). Emiatt Mamaj emír büntetőhadjáratot indított az engedetlen alattvaló ellen. Dmitrij és Mamaj között 1378-ban volt az első összecsapás, a tatárok elfoglalták Nyizsnyij Novgorodot, de Dmitrijtől vereséget szenvedtek. Mindkét oldal igyekezett a litvánokat is bevonni a maga oldalán. A döntő összecsapás 1380-ban volt a **kulikovói** mezőn (Don felső folyásánál). A moszkvaiak egyesített serege legyőzte a Horda csapatait, ami nagy sikernek számított, elsősorban lélektanilag, és ez tovább növelte Moszkva tekintélyét.

A kulikovói csata. A 17. században keletkezett „Elbeszélés Mamaj csatájáról” című műhöz készített illusztráció alapján (Ivan Blinov) (Wikimedia Commons)

III.

Novgorodnak az 1220-as, 1230-as években a vlagyimir-szuzdali, illetve csernyigovi fejedelemségből hívott fejedelmei voltak. Ezt a hagyományt képviselte Alekszandr Nyevszkij is, aki 1236-ban ült először a fejedelmi székbe. Ezekben az években Novgorod a **svédekkel**, a **német lovagokkal** és a **litvánokkal** is háborúba keveredett. Alekszandr 1240-ben a svédek ellen aratott győzelmet a **Néva** folyónál (ezért kapta a „Nyevszkij” ’*Névai*’ melléknevet). Közben Pszkov „átállt” a lovagokhoz, ami miatt a novgorodiak „németellenes” része ismét Alekszandr fejedelmet hívta segítségül (közben ő eltávozott Novgorodból). Alekszandr visszatért, 1241-ben elfoglalta *Koporje* erődjét, amit a német lovagok birtokoltak. 1242-ben a **Csúd-tó** jegén a *Lovagrend* seregét is legyőzte. A **litvánokkal** 1245-46-ban és 1248-ban vívtak csatákat a novgorodiak, a polocki és szmolenszki határvidéken. Alekszandr a hadvezéri sikereitől eltekintve nem volt túl népszerű Novgorodban, és a mongolokkal való együttműködése még inkább csökkentette a népszerűségét.

Német Lovagrend a Baltikumban: 1201-ben Albert püspök megalapította **Riga** városát. Ugyanekkor jött létre a **Kardtestvérek Lovagendje**, amely a Rigai-öböltől indulva elkezdte meghódítani a *livóniai* és a *letgal* területet. A másik irányban, *Litvánia* felé is próbálkoztak

terjeszkedni, de 1236-ban **Šiauliai (Saule)** mellett vereséget szenvedtek a litvánoktól (*szamogitiaiaktól*). Ezután a Kardtestvérek rendje csatlakozott a **Német Lovagrendhez** (*teuton lovagok*), amely 1224-ben a poroszok határánál jelent meg, Konrád mazóviai fejedelem hívására. Ettől kezdve a baltikumi „pogány” törzsek elleni térítés és területszerzés volt a fő tevékenysége. 1242-ben vereséget szenvedtek Alekszandr Nyevszkijtől, de baltikumi jelenlétük Pszkovot és Novgorodot is fenyegette. A lovagok részt vettek a mongolok elleni védekezésben is, Lengyelországban. Később a lengyelekkel is sokat harcoltak.

1252-től fia, Vaszilij lett a fejedelem, akit hamarosan elűzték. Alekszandr azonban „rendet tett” az engedetlen városban. 1256-ban viszont novgorodi kérésre érkezett, hogy harcoljon a **svédek** ellen **Narvánál**. Ezután Alekszandr a tatárok népesség összeírását segítette Novgorodban, ami megint csak nagy elégedetlenséget váltott ki. 1263-ban Jaroszláv Jaroszlavics, Alekszandr testvére lett a fejedelem, de hamarosan eltávolították. 1272 után Dmitrij Alekszandrovics és Andrej Alekszandrovics voltak fejedelmek. A 14. század elején Novgorod inkább Moszva mellett állt a Tverrel szembeni vetélkedésben. 1304-ben Mihail Jaroszlavics tveri nagyfejedelem Novgorodot is sajátjának tekintette, a korábbi hagyomány alapján, és *namesztynyiket*, kormányzót küldött a városba, de a novgorodiak nem fogadták el, Mihail 1308-ig nem tudta érvényesíteni akaratát, de ezután 1319-ig volt fejedelem. Az 1310-es években elsősorban a svédek ellen kellett védekezni, akik a *karélok*at is maguk mellé állították. A következő évek a moszkvai-tveri ellenségeskedést tükrözik, 1323-ban Jurij Danyilovics fejedelemsége idején kötötték meg a svédekkel az **orehoveci (nöteborgi) békét**, ami rendezte a két ország viszonyát és határait.

Iván Kalita szintén a nagyfejedelemi cím jogán lett novgorodi fejedelem, de ő nem volt annyira népszerű, mint korábban a bátyja. 1332-ben felkelés tört ki ellene, és litván fejedelmet hívtak meg (*Narimantast*, *Gediminas* fejedelem fiát), de Iván megakadályozta, hogy ténylegesen fejedelem legyen. Iván Kalita után fia lett a novgorodi fejedelem, ekkor már Novgorod nem nagyon tudta érvényesíteni saját akaratát a fejedelem kiválasztásánál. Ekkor függetlenedett **Pszkov** Novgorodtól, amit szerződésben is rögzítettek. Pszkov hamarosan litván befolyás alá került (akik meg tudták őket védeni a németekkel szemben). Novgorodnak 1348-ban VII. Magnus svéd király támadását kellett elhárítani, moszkvai segítséggel. Ezután egyre inkább Moszkva ellenőrzése alá került, de a saját politikai rendszerét megőrizte.

Novgorod a Rusz északi részének kereskedelmi központja volt. Keleti és bizánci kapcsolatai mellett az északnémet és a skandináviai **kereskedelemben** játszott fontos szerepet. Az északi kereskedelem később egyre fontosabbá vált, az orosz erdővidék prémjeit és egyéb áruit Novgorodon keresztül szállították nyugatra. Novgorodnak hatalmas területei voltak az északi erdővidéken, egészen a **permiek** földjéig (Volgai Bulgária szélé), ahol adószedő körzeteket, *pogosztokat* létesítettek. A novgorodiak szerződéseket kötöttek a Hanza-városokkal, Lübeckkel, Dorpattal, Revallal, Rigával, Pernauval, a gotlandiakkal, a livóniai lovagokkal, Norvégiával. Novgorodban a külföldi kereskedőknek raktárak, szállásuk és templomuk is volt, de a novgorodi kereskedők is jártak külföldre. Novgorod környékén **földművelés** is folyt, a kolostorok és (főleg a 14-15. században) a bojárok rendelkeztek nagyobb birtokokkal. A termény nagyobb részben köles és gabona volt, a kedvezőtlen talaj és időjárás miatt gyakran csak gyenge termést tudtak betakarítani. Novgorod időről-időre gabonabehozatalra

kényszerült. Egy becslés szerint Novgorodnak a 13. században 20-30 000 lakosa lehetett. Gazdasági, kulturális, demográfiai szempontból Novgorod virágkorát élte, amikor a Rusz más részei a mongol hódítás által okozott visszaesésből lábadoztak éppen.

IV.

A Rusz nyugati részének történetét kezdetben a tatár uralom, majd egyre inkább a litván és a lengyel keleti politika határozta meg. 1264-ben meghalt Danyil halicsi fejedelem (király), az irányítás fiai kezébe került. Fiai közül **Svarn Danyilovics** Holmot, Belzet és Cservenyt kapta meg (litván házasságának köszönhetően Litvániában is volt birtoka). **Lev Danyilovics** Peremisl, Halics és Drogicsin birtokosa lett, **Msztyiszláv Danyilovicsnak** pedig Lucseszk (Luck) jutott. 1269-ben meghalt Svarn valamint Danyil testvére, **Vaszilko**. Ekkor a megint változtak a fejedelmek birtokai, Svarn volosztjai Levhez kerültek, Vaszilko birtokait pedig előbb fia, Vlagyimir, majd Msztyiszláv Danyilovics örökölte. Ennek a nemzedéknek Lev és Msztyiszláv voltak a legtovább aktív szereplői. Lev a halicsi földön tatár függésben volt, ezt mutatja, hogy többször is kénytelen volt részt venni a tatárok lengyel, illetve litván területek ellen indított hadjárataiban (1275, 1277, 1280-1281, 1286), valamint részt vett a Magyarország elleni 1285-ben indított tatár támadásban („második tatárjárás”). Más esetekben viszont nem tatár parancsra harcolt Lengyelországban, hanem a hatalmi küzdelmekbe avatkozott be. Ő alapította **Lvov** városát (egyéb nevei: *Lemberg, Lviv, Lwów, Leopoldis, Ilyvó*). Lev valamikor 1300 körül halhatott meg, Msztyiszláv szintén ezekben az években. Ezt követően elkezdődött a Halicsi Fejedelemség hanyatlása. Nem volt olyan fejedelem, aki tovább tudta volna vinni a Romanovicsok politikai örökségét. Az 1310-es években Lev unokáiról tudunk, név szerint Andrejről és II. Levről, mint a halicsi föld fejedelmeiről, majd **Jurij Trojdenovicsról (Bolesław)**. Ő Lev fiának, Jurijnak az unokája volt, Trojden szandomiri fejedelem fia (akihez Jurij lányát hozzáadta).

A 13. század elején **Lengyelország** és **Magyarország** is aktívan bekapcsolódott a halics-volhíniai hatalmi harcokba, száz évvel később azonban passzívan nézték, hogy mi történik keleti szomszédjuknál. A 13-14. század fordulóján Lengyelország és Magyarország is belső ügyeivel (trónutódlás, hatalmi harc) volt elfoglalva, nem jutott erejük másra. A **Horda** pedig nem akart nagyon változtatni a helyzeten, ráadásul ott is hatalmi vetélkedés folyt. Egyedül a **litvánok** voltak aktívak, főleg Volhínia irányában. A lengyel király, Władysław Łokietek (1320-1333) Jurij Trojdenovicsot támogatta a halicsi bojárokkal szemben, de 1340-ben Jurij fejedelmet összeesküvők megölték, az irányítás bojárok kezébe került. Lengyelország Nagy Kázmér trónra lépése után már határozottan Halics megszerzésére törekedett. Ekkor azonban már a litvánokat sem lehetett figyelmen kívül hagyni. 1340-ben Halics nyugati része Lengyelországhoz került. A lengyel-litván versengés végül a halicsi és volhíniai fejedelemségek felosztását és bekebelezését eredményezte: Halics valamint Volhínia nyugati része Lengyelországhoz (1349), Volhínia többi része Litvániához került. A litván terjeszkedés azonban nem állt meg, 1362-ben **Algirdas (Olgerd)** litván nagyfejedelem a *Szinyije Vodi*-nak nevezett helyen (valószínűleg a Szinyjuha folyó) tönkrevverte a tatárok hadseregét, és ezzel megnyílt az út a Dnyeperhez, és ez azt jelentette, hogy a kijevi és perejaszlavi fejedelemségek

is litván kézre kerültek. A jobbparti Ukrajna területéért folyó hatalmi versengésének legnagyobb győztese Litvánia lett. Majd a litván-lengyel uniót követően (1385) Lengyelország is. A Horda pedig lényegében kiszorult erről a területről.

A magyar királyok a tatárjárást megelőzően kifejezetten aktívak voltak Halicsban, de ez a mongol uralom kezdetével véget ért (a terület a Mongol Birodalom fennhatósága alá került, már csak ezért sem volt érdemes beavatkozni, és így kockáztatni egy újabb magyarországi tatárjárást). A mongolok nagy kelet-európai hadjárata idején több fejedelem is Magyarországra menekült a Ruszból. A 13-14. század folyamán kevesebb magyar vonatkozású adatunk van. A 14. század első évtizedében Károly Róbert király a halicsi fejedelem, II. Lev lányát vette feleségül. Az 1320-as években Károly Róbert támogatta Władysław Łokietek 1323-24-ben Halicsba vezetett hadjáratát. 1338-ban Jurij Trojdenovics Magyarországon járt. Ezt követően már a litvánokkal kapcsolatban vannak híradások. Nagy Lajos király 1351-ben és 1352-ben harcolt a litvánok ellen (sikertelenül), majd 1377-ben ismét, amikor a Lengyelországra támadó litvánokat győzte le.

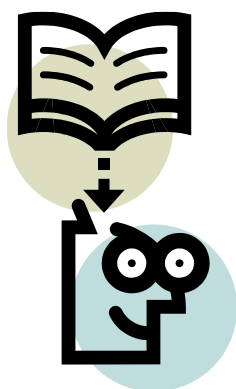

A kamjaneci (Belarusz) erődtorony az egykori Volhíniai Fejedelemség északi részén (épült a 13. század végén) (fotó: 1915-18 között; Wikimedia Commons)

A 14. század folyamán a Rusz nyugati része átkerült a lengyel-litván hatalmi szférába. Ennek komoly és hosszú távú következményei lettek. Már a 13. században megfigyelhető a közép-európai (nyugati hatás) a Rusz nyugati részén. A Romanovicsok lengyel és magyar kapcsolatai is ezt erősítették. A 14. században a lengyel királyok uralma alá eső területen a városok nyugati **városjogot** (*magdeburgi*) és címet kaptak (**Lvov**, a podóliai **Kamenyec**, **Luck**, **Kijev**). **Lvov**, a térség első számú városa lett, itt lengyel, német, örmény és tatár lakosság is volt a helyi szláv nyelvű népesség mellett. A halicsi bojárok pedig a lengyel

nemesség privilégiumait szerezték meg (hasonló volt a helyzet Litvániában 1386 után). A helyi nemesség tehát fokozatosan beolvadt a lengyel nemességbe, és nyelvileg, kulturálisan is „közép-európaivá” vált.

A vallás területén viszont más volt a helyzet. A Rusz lakossága nyugaton is **pravoszláv** volt, és sokáig az is maradt. A tatárok nem szóltak bele a vallási kérdésekbe, a litvánok pedig a 14. században nem a latin kereszténységet, hanem a pravoszláviát támogatták inkább (érthetően, a Lovagrend, és a lengyelek át akarták téríteni a „pogány” litvánokat a katolikus hitre, aminek ők ellenálltak, védték saját hitvilágukat). A litvánok által elfoglalt területeken azonban a helyi lakosság pravoszláv volt, ezt a litvánok is figyelembe vették. A litván fejedelmi ház az orosz fejedelmekkel kötött házasságokon keresztül megismerkedett a pravoszláviával, de nem tette „hivatalossá”. Viszont a Moszkvával való ellenségeskedésben a litvánok igyekeztek kihasználni azt a lehetőséget, hogy az általuk birtokolt pravoszláv területen saját egyházszervezetet hozzanak létre. Így 1316-ban már felállítottak egy metropóliát **Novogorodokban** (*Navahrudak*, *Nowogródek*, a mai Belaruszban), ami kiváltotta a moszkvai metropolita tiltakozását. Majd 1415-ben Kijevben szervezték meg a Kijevi **Metropóliát**. A konstantinápolyi Patriarchátus támogatta a litván metropóliát, de Moszkva el tudta érni, hogy két esetben is üresedés legyen, és ne kerüljön sor új metropolita kinevezésére. 1386-ban a litvánok is a **római katolikus** vallást választották, de a litván területen a pravoszláv egyházszervezet megmaradt. Halicsban a lengyelek 1375-ben katolikus püspökséget (majd érsekség lett belőle) létesítettek, de itt is megmaradt a pravoszláv püspökség is. Ezen kívül a 14. században a lengyelek a ferences és domonkos rendek segítségével térítő missziót is folytattak.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

források

A középkori orosz történelem forrásai. Szerk.: Szili Sándor, főszerk.: Szvák Gyula. Budapest 2005.

Gracianszkij, N. P. – Szkazkin, Sz. D.: *Középkori történeti chrestomathia*. II. Budapest 1953.

Iglói Endre – Misley Pál (ford., szerk.): *Régi orosz széppróza*. Budapest 1979.

Julianus barát és Napkelet fölfedezése. Vál., bev., jegyz., ford.: Györffy Gy., Gy. Ruitz I. Budapest 1986².

összefoglalások, tanulmányok

Bojtár Endre: *Bevezetés a baltisztikába*. Budapest 1997.

Bótor Tímea: *A tatár függéstől az önálló uralkodóig. A Moszkvai Fejedelemség története a nagyfejedelmi végrendeletek (1336-1462) tükrében*. Ruszisztikai Könyvek XXVIII. Budapest 2011.

Bótor Tímea: Adalékok az önálló pravoszláv egyház megteremtésének történetéhez (13-15. század közepe). In: „*Köztes Európa*” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2012, 71-82.

Fonalka Mária: *A Halics-Volhíniai évkönyv művelődéstörténeti vonatkozásai*. Debrecen 2001.

Fonalka Mária: Egyéni és kollektív jellemrajzok a XIII. századi Rusz délnyugati területeinek évkönyvírásában. In: *Cirill és Metód példáját követve... Tanulmányok H. Tóth Imre 70. születésnapjára*. Szerk.: Bibok Károly – Ferincz István – Kocsis Mihály. Szeged. 2002, 115-121.

Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Budapest – Pécs 1998.

Font Márta: A régiókra bomlott Rusz: 1204-1389. In: *Kelet-Európa és a Balkán 1000-1800. Intellektuális-történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók?* Szerk.: Sashalami Endre. Pécs 2007, 175-184.

Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: *Oroszország története*. Budapest 2001².

Font Márta – Varga Beáta: *Ukrajna története*. Szeged 2006.

Gyóni Gábor: *A középkori Novgorod politikatörténete*. Ruszisztikai Könyvek XLVI. Budapest 2018.

Heller, Mihail: *Az Orosz Birodalom története. Orosz történelem I*. Ford.: Balogh M., Páll E., Kiss I. Budapest 1996.

Obolensky, Dimitri: *A Bizánci Nemzetközösség. Kelet-Európa 500-1453*. Ford.: Bódogh-Szabó Pál. Budapest 1999.

Péderi Tamás: Mezei ütközetek a 13. századi Északnyugati-Ruszbán. In: *Fejezetek a hadtörténelemből 4. Válogatás a „Háború művészete. 10 éves a Hadtörténelmi esték” jubileumi hadtörténelmi konferencián elhangzott előadásokból*. Szerk.: Bene Krisztián, Dávid Ferenc, Sarlós István. Budapest – Pécs 2016, 217-231.

Pósán László: *A Német Lovagrend története a 13. században*. Debrecen 1996.

Pósán László: A litván állam létrejötte és megszilárdulása. *Történelmi Tanulmányok. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének Kiadványa* 17 (2009), 63-84.

Szvák Gyula: Novgorodi nyírfavitézek. *Élet és Tudomány* 1979/21, 646-647.

Vásáry István: *Az Arany Horda*. Budapest 1986.

a Rusz délnyugati része, Litvánia és Magyarország

Font Márta: A „halicsi” Danyiil és a Magyar Királyság. In: *Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára*. Szerk.: Kristóf Ilona, Borbély Zoltán. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historica* XLIV (2017), 267-283. (=Uő: *Dinasztikus érdekek nyomában*. Pécs 2018, 145-156.)

Font Márta: Rosztyszlav herceg IV. Béla udvarában. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk.: Zsoldos Attila. Székesfehérvár 2016, 59-79. (=Uő: *Dinasztikus érdekek nyomában*. Pécs 2018, 157-182.)

Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest 1988.

Kristó Gyula: Károly Róbert első felesége. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 86 (1988), 27-30.

Kristó Gyula: Orosz hercegnő volt-e Károly Róbert első felesége? *Aetas* 1994/1, 194-199.

Pór Antal: Nagy Lajos litván hadjárata 1377-ben. *Erdélyi Múzeum* XVI/8 (1899), 504-514, XVI/9 (1899), 561-573.

Rábai Krisztina: Nagy Lajos litvániai hadjáratai. *Belvedere Meridionale* 22/3-4 (2010), 50-58.

Senga Toru: Achilles alkancellár Halicsban. Adalék a magyar vice szó történetéhez. *Magyar Nyelv* 114/1 (2018), 44-58.

Vásáry István: Nagy Lajos tatár hadjáratai. *Studia Caroliensia* 2006/3-4, 17-30.

Veszprémy László: Nagy Lajos litvániai hadjáratai 1351-1352-ben. In: Veszprémy László (társszerző: Tölli László, Bertényi Iván): *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai*. Budapest 2008, 177-184.